

Sinkó Ervin

AZ ÚT
(RÉSZLETEK)*

I. rész

Világháború, antimilitarizmus

A magyarországi proletárdiktatúraért nem foglalkozásszerű munkásvezérek és munkások dolgoztak legtöbbet. Az Oroszországból visszatérteken kívül írók, tudósok, mérnökök, banktisztviselők, tanárok szervezték a magyarországi kommunista pártot. Legtöbbjük velem együtt gazdasági helyzetük szerint nem a proletariátus osztályához tartozott, hanem önzetlenül és közvetlen materiális érdekeik ellenére vállalták ezt a sem személyi ambícióiknak és még kevésbé vérmérsékletüknek meg [nem] felelő tevékenységet.

Ezt a tényt semmiféle általános materialisztikus elmélettel kellően megindokolni nem lehet. Ennek a társadalomban megnyilvánult valóságnak az eredete nem az egyéneknek a termelésben elfoglalt helyzetében, hanem egy másik területen keresendő. Ennek magyarázatát csak úgy lehet megtalálni, hogy kiindulásul elfogadjuk azt, hogy az egyes embernek a társadalmi pozícióján túl oly láthatatlan és rendkívül erős cselekvési kényszerei vannak, amelyek az egyéniség bizonyos fejlettségi fokán erősebbek minden csábításnál és külső parancsnál. Ez a mindennél erősebb kényszer az ember erkölcsi öntudata, mely őt minden körülötte történőért felelőssé teszi.

Mindazoknak, akik az életnek egy emberibb tartalmát akarták megtalálni, akik az emberek életének nyomorúságát és ürességét kínlódva érezték, a háború utolsó reményüket is végleg megsemmisítette: a szociáldemokráciát, melyre sokáig mint az emberiség jobb jövőjének letéteményesére tekintettünk. A szindikalisták hirdették ugyan már a háború előtt, hogy a parlamentáris szocializmus csődbe jutott, de a háború nemcsak a szociáldemokráciának, hanem az internacionalizmusnak az összetörését is jelentette. A szervezett munkásság képviselői minden európai államban támogatták a hadviselő kormányokat. A kormányok pedig a férfiakat katonaruhába dugdosták, kaszárnyákba zárták őket, a könyvtárak, templomok, munkásszervezetek palotái mellett ölni tanították és aztán idegen országok idegen népének gyilkolására és halálba küldték

* Válogatta, közcímezte és a jegyzeteket írta Bosnyák István.

őket. Az emberek engedelmeskedtek. A katonai üzemmé alakított gyárakban katonaruhába öltöztetett munkások ügyeltek fel munkástársaikra, akik fegyvereket és lőszert gyártottak más nemzetiségű munkástársaik gyilkolására. A munkásságnak, amely oly öntudattal hirdette nemzetköziségét, a munkásságnak képviselői pedig minden államban megszavazták a hadi hiteleket, a nemzetközi munkásság sajtója pedig országonként mindenütt a nemzeti eszme szolgálatában a saját nemzete háborújának igazságosságát, a civilizáció, a kultúra érdekében való kikerülhetetlen szükségességét hangoztatta.

Mi történt a háború ellen? Az a tömeg pacifista szervezet, amely gomba módjára elborította Európát, éppúgy hallgatott, mint a munkásság szervezetei és pártjai. A háborút viselő kormányok óriási apparátussal gyakorolt erőszaka ellen erőszakkal nem, csak a hitnek, a benső embernek erjével lehetett volna felvenni a küzdelmet. Természetes azonban, hogy a szervezetekből, az intézményekből ez az erő hiányzott, mert az intézmény lényegileg ellentétes a lélekkel, az egyes ember erkölcsi felelősségtudatával és benső szabadságával. Egy-egy nazarénus vagy más szektikus, hivatkozva a vallására, mely az emberölést tiltja, megtagadta a fegyverfogást – ezeket vagy agyonlőtték visszhangtalanul, vagy börtönbe zárták. A szervezett munkásság évtizedeken keresztül előadásokkal, bérharcokkal, parlamenti küzdelmekkel nevelt ún. proletáröntudata hallgatott. A szervezett munkásság dolgozott szótlanul és gyártotta a gyilkos szerszámokat és forgatta őket harcolva más nyelvű elvtársai, munkástestvérei ellen. Egy-egy bátor forradalmár, ki harcot hirdetett az embertelen mészárlás ellen, egy-egy vakmerő egyéni merénylet – ennyi volt minden, ami a háború ellen történt. Ezek a kiáltások azonban elvesztek a forradalmi munkáspártok hatalmas szervezeteinek mozdulatlanságában és a háború vad lármájában.

A kétségbeesettek, a reményvesztettek mellett élt egy másik csoport, egy maréknyi ember, aki reménytelenül ugyan, de az emberszeretet megfélemlíthetetlen erejével dolgozott a háború ellen. Röpcédulákkal kaszárnnyákba férköztek, antimilitarista propagandát fejtettek ki titokban vagy nyíltan, amint azt a cél érdekében szükségesnek vagy alkalmasnak vélték.

Október és értelmiség

Az orosz forradalom kitörése, a breszt-litovszki tárgyalások a legkétségbeesettebbeket is felébresztették. Az akkori cenzúra és hírszolgálat mellett nem lehetett tisztán látni, mi történt Oroszországban, de annyi nyilvánvaló volt, hogy ott a proletariátus forradalma az emberiség érdeke, mert a háborút Oroszország befejezte. Éreztük mindnyájan, hogy ami Oroszországban történik, az az európai civilizációnak, sőt az emberiségnek, az ember eszméjének a lázadása a háború, az ember meggyalázása ellen; a zimmervaldiakról mind sűrűbben jövő hírek is megint a munkásságra fordították azok szemét, akik világosságot kerestek.

Az októberi forradalom kitörése után, mikor régebbi antimilitaristák, mint kommunista párt először verődünk egybe,¹ egyetlen elhatározás, egyetlen szándék, egy mindennél hatalmasabb érzés volt az indítónk: az erőszak, a

vérontás, a háború gyűlölete. A háború négy és fél esztendeje, az az irtózatoss konfliktus, amelybe minden emberi öntudatú individuum a fennálló társadalommal került, csak az lehetett képes rá, hogy absztrakt eszméiknek élő, nyilvánosságban alig szereplő embereket egy egész egyéniségükkel annyira ellenkező területre vigyen, mint amilyen a társadalmi harc, a politika. De a kérdés kikerülhetetlen volt: amíg ez a társadalom fennáll, amely lehetségessé teszi, sőt amelyből szükségszerűen következik, hogy az elmúlthoz hasonló embermészárlások megtörténjenek, addig minden civilizáció szemérmetlen hazugság, minden emberi érték és méltóság illuzórikus. *Az emberiség ahhoz a történetfilozófiai pillanathoz érkezett, amikor az egyén külön missziója megszűnik a nagy közös feladat mellett, s ez: lehetetlenné tenné a háborút.* Minden eszközt meg kell ragadni, s amilyen út ebből a sötétségből kivezet, akármilyen is ez, arra rá kell lépni. És mert az egyetlen útnak a proletariátus diktatúrája látszik, minden mást félre kell tenni és erre az útra rá kell lépni. Voltak, akik egészen tisztán tudták az elhatározás etikai jelentőségét,² akik előre látták az ebből következő összes erkölcsi konfliktust, akik annyira tisztán láttak, hogy egy ideig éppen etikai okokkal bizonyították a proletariátus diktatúrájának kivezető útra való alkalmatlanságát; de más, újabb etikai megfontolások parancsára mégis melléje álltak, és higgadtan, illúzió nélkül, önmegtagadással vállalták a forradalomért – hitük szerint – az örök békéért alkalmazott erőszak miatt az erkölcsi felelősséget.

Énnekem etikai problémáim nem is voltak³ és kispolgári kétségeskedésnek, gyengeségnek tartottam még azt is, hogy akadtak olyanok, akiknek a diktatúra, ha mint társadalmilag célravezető nem is, de etikai szempontból probléma tárgya lehetett. Nem ismertem el más szempontnak, mint a társadalmilag hasznosnak a jogosságát. A vulgermarxizmus álláspontjából néztem az etikát⁴ és azt a mindenkori társadalmi erőviszonyok produktumának fogtam fel. A történelmi materializmusnak legközkeletűbb, legrosszabb értelmezés szerint elfoglalt pozíciójából néztem és értékeltem mindent: tudományt, művészetet és mindenekelőtt az embereket. Nemcsak tagadtam más szempontnak a létjogosultságát, de nem is éreztem mást realitásnak, mint a társadalmi kérdést, a társadalmi forradalom szükségszerűségét.

E korlátozott álláspont egészen őszinte és becsületes volt. Mert még ma is, amikor egészen mások a szempontjaim és egészen mást hiszek igazságnak és szükségesnek, mint hittem akkor, még ma is érthetetlen előttem, hogy lehettek emberek, akik a háború négy és fél esztendejét, ha igazán átérezték, oly könnyen és gyorsan meg tudták bocsátani, meg merték bocsátani. Én akkor nem bírtam ezt.

Két évi katonáskodásnak az emlékével,⁵ láttam négy és fél esztendőn keresztül az emberek nagy tömegeinek tervszerű félrevezetését, láttam, hogyan mérgezik meg ártatlan, békés emberek lelkeit, láttam egyfelől a nagy tömegek mértéken felüli szenvedését, lealjasítását, megbecstelenítését, másfelől egy kis csoportnak a tömegek véréből, nyomorából gyűlt, folyton fokozódó jólétét, esztelen fényűzését. Nem tudtam mással foglalkozni, mint azzal a ténnyel, hogy szántóföldeken, amiknek élelmet kellene teremni, felgyújtott városok üszkei, amely városoknak békés családok biztonságos tűzhelyeinek kellene

lenni, emberek gyilkolják egymást parancsszóra, emberek, akik még csak nem is neheztelnek egymásra, akik még csak nem is látták egymást.

Gyűlöltem az irodalmat, gyűlöltem a képzőművészetet, a zenét, a tudományt, az emberek családi vonatkozásait, érzéseit, mindent, ami elvonatkoztatott az egyetlen sajtó kérdéstől. A fővárosban kocertek, színielőadások, léha flörtök, elegancia és irodalmi délutánok. Az emberek kedélyes arccal jönnek-mennek, s ha egyik a másiknak véletlenül a lábára lépett, jómodorú udvariassággal pardont mondott, de ugyanez az udvarias és kedves ember vagonszámra gyártott és hidegvérrel szállított gyilkos eszközöket, amikkel férje-
ket, apákat, gyermekeket öltek. Ezeknek a szállításoknak a jóvedelméből alakultak a jótékony teaestélyek, a különböző háborús alapítványok. Az arcok olyanok voltak, mint máskor. Tartalom nélkül kedvesek, lelketlenül szigorúk, üresek vagy vidámak. Hiába kerestem rajtuk a gond és gyötrellem jelét amiatt, hogy özvegyek sírnak, árvák éheznek és anyák tehetetlen fájdalomban sorvadnak. A gazdagok nyugodtan és lelkiismeret-furdalás nélkül éltek tovább és írárták az erkölcsi utolsókka, lehetőleg színesen, buzdítón, hatásosan a gyűlölet és harc vezércikkeit.

Jött az októberi forradalom és meghozta a világháború végét.

„Őszirozsás forradalom” magyar „Internationale”

Az októberi forradalom varázsszava elkábított: nem akarok többé katonát látni.⁶ De az idő múlt és az emberek csak kiáltozták, hogy eljött a béke, a szabadság, a boldogság országa, a levegő pedig közben mind dögletesebb lett. Mi történik a háború ellen Európában? Mi történik, hogy kiirtsák az ember megbecsülésének lehetőségét? A legyőzött országokban, ahol forradalom volt, a királyság címerének helyébe a köztársaság címére került fel; más gyökeres nem történt.

Oroszországból távirat érkezett a magyar kormányhoz. Az orosz szovjet-köztársaság felhívása a magyarországi proletariátushoz, hogy ne álljon meg fele úton, alakítson munkás-, katona- és paraszttanácsokat, ragadja magához és biztosítsa fegyveres erővel magának a hatalmat. Ezt a sürgönyt a népköztársaság kormánya el akarta sikkasztani és a szociáldemokrata párt ellenére került nyilvánosságra.

E sürgöny közzétételekor én már többedmagammal bebizonyosodottnak láttam, hogy a [polgári] demokrácia nem út a proletariátus, tehát nem az emberiség felszabadításához. A demokrácia nem bizonyult megoldásnak, hanem a halálraítélt kapitalizmusnak az osztályöntudat híján lévő proletariátus kegyelméből való továbbélését jelentette. Az osztályegyüttműködés a valóságot a gyengébb szeműek előtt elleplezte, de nem tett újat a régi helyébe. A demokrácia a hazugságnak, a kétszínűségnek királysága, amelyben a népuralom jel-szava alatt a szabadverseny jogcímén mindenütt a tőke diktál. Ennél a társadalmi formánál az abszolútizmus tisztességesebb és kívánatosabb is, mert a fennálló termelési rend minden bűneit nem leplezi, hanem minden cselekedetével azt elrejtetlenül demonstrálja.

Néhányan, akik így gondolkodtunk, folyóiratot csináltunk *Internationale* címmel,⁷ amelynek programja „a fennálló társadalmi rend ellen a tudomány és irodalom minden eszközével való küzdelem volt, a proletariátus diktatúráján keresztül a kommunista társadalmi rend megvalósításáért⁸”.

Az emberiségnek minden civilizatorikus feltétel rendelkezésre áll a jó, hasznos, emberhez méltó élethez. A társadalmi berendezkedés rosszasága az egyetlen ok, hogy mind e nagyszerű feltételek ellenére, az emberiség a nyomornak, vadságnak állapotában él. Ezt a rossz berendezésű társadalmat el kell pusztítani, vagyis meg kell semmisíteni az imperialisztikus kapitalizmus termelési rendjét. Az októberi [ti. a magyar „őszirózsás”] forradalom eredményeinek alapján, a demokrácia által ez nem lehetséges, az ún. békés, szociális fejlődésre ezt a feladatot rábízni nem lehet, mert:

1) A látszólagos jogegyenlőség ellenére a gazdasági hatalom az uralkodó osztályok kezében marad.

2) Az imperialista háború a kapitalizmus termelőképességét, a burzsoázia hatalmát megbénította, nem szabad tehát időt veszteni, illetőleg időt engedni a regenerálódásra, hanem a termelés jelenlegi anarchiájából a szervezett proletariátusnak kell a céltudatos, nem profitra, hanem az összemberiség érdekei szerint irányuló termelési rendet megteremteni.

3) A kapitalizmus fennmaradása újabb háborúk sorozatát és örök lehetőségét jelenti. A kapitalizmus fennmaradása következtében a világháború nyilvánvalóan még be sem fejeződhetett. A wilsoni népszövetségtervezet a valóságban az entente kapitalizmus hatalmi szervezete. Az Oroszország ellen való blokádnak, Lengyelországnak az oroszokkal szemben való pénzügyi és fegyveres támogatása, az egyes államok új titkos szerződése mind ezt a tételt bizonyítják.

4) Az entente imperialisztikus politikájának kiszolgáltatni Magyarországot – mint azt a Károlyi-rezsim tette – jelenti a magyarországi proletariátusnak, mint a többi legyőzött ország proletariátusának is, kettős kizsákmányolását: a magyarországi és entente kapitalizmus kettős korbácsa alatt való rabszolgaságot.

5) Az entente csak az alkalmat várja, hogy a győztes orosz proletariátust megsemmisítse. Az entente a nemzetközi kapitalizmus, Szovjet-Oroszország a nemzetközi proletariátus. A magyarországi munkásság, ha nem áll az orosz proletariátus mellé, akkor a nemzetközi kapitalizmust segíti és elárulja ezzel az orosz proletariátussal való kötelező szolidaritását.

6) Az imperialisztikus kapitalizmus rabló háborúját a nemzetközi proletariátus fegyveres háborújának kell követni. A proletariátus osztályháborúja a termelésre képtelen kapitalizmus helyébe a felfegyverzett proletariátus diktatúrájával felépíti az új, a kommunista termelési rendet.

A proletariátus osztályháborúja mellé kell állani azért, mert míg ennek a győzelme nincs biztosítva, addig tart a kapitalizmus uralma, tartanak azok a vagyonelosztási arányok, melyek béke idején is emberéleteket fogyasztanak, embereket igavonóvá nyomorítanak és ezeken felül természetüknél fogva fegyveres háborúkat idéznek elő. A proletariátus osztályháborúja megszünteti a háborút, mert a proletárdiktatúra a dialektika törvénye szerint az utolsó elnyomott osztály felszabadulását, tehát minden elnyomtatás megszűnését hozza. A

proletariátus osztályharcának eredménye az osztályharc megszűnése; a proletariátus osztályharcának győzelme jelenti azt a diktatúrát, mely minden diktatúrát, tehát önmagát is, automatikusan megsemmisíti, tehát az osztályok nélküli társadalmat, a társadalom megszűnését, a béke és emberség uralmának eljövételét, az emberiség igazi történelmének kezdetét jelenti.⁹

Újpest szabadkai párttitkára

A magyarországi kommunista párt a megalakulása után lapunkat, az *Internationalet* átvette¹⁰ s én a kommunista pártnak tagja lettem. Az újpesti szervezet kiépítésének munkáját vállaltam magamra. Az agitációt gyáranként végeztem.

A munka nem ment könnyen. A munkásság nehezen tudott a szociáldemokrácia és a szakszervezetek befolyásától szabadulni. Azt vetették a kommunista agitáció ellen, hogy megbontja a párt egységét. Gyanakvással, bizalmatlansággal fogadtak. A szervezeti élet következményeként előítéleteik voltak, exklúzívek és türelmetlenek mindennel szemben, ami nem a pártvezetőségtől jött. Legdöntőbb ellenérvük: a pártfegyelem volt. A pártvezetőség pedig igyekezett ezt a helyzetet kihasználni. Lapja, a *Népszava* mind szenvedélyesebben támadott minket. Személyileg rágalmazott, önző érdekekkel gyanúsított, rubellovagoknak, kútmérgezőknek nevezett. A munkásságtól pedig a maga egészében minden forradalmi szellem távol állt. A Szakszervezeti Tanács egyenrangú szakszervezeteknek ismerte el a nyilvánosházak tulajdonosainak, az ügyvédeknek, a szatócsoknak a szakszervezetét. Nyilvánvaló volt, hogy a [polgári] forradalom a párt szellemén nem változtatott, éppoly kevésbé, amint a pártvezérek és szakszervezeti vezetők is ugyanazok maradtak, akik a háborút támogatták, akik a „politikai értetlenkedőket”, amikor a háború ellen tömegsztrájkot, szabotázst akartak, elnémították. A munkásság nagy tömegeinek, amelyekben a nemzetközi szolidaritás, a világmegváltásra való hivatottság minden érzése hiányzott, ez a pártvezetőség a legfőbb tekintély volt.

A szakszervezeti nevelés az osztályöntudatot egészen az egyes munkások, szakmák egyéni érdekeinek késhegyig való védelmével azonosította. Önzővé, szűklátókörűvé, a maga szakszervezeti múltjára büszkévé, önhitté tette a munkást. Kiölte a munkásokból a forradalomért való áldozatkészséget, a felszabadulás heves vágyát, amely az első munkásmozgalmakat, az üldözötteket jellemezte. A bérharcok között, a választójogért vívott harcok folyamán, a munkásság célkitűzéseinek e társadalmon túli jellege mindinkább elhomályosult s később kispolgári elemekkel szaturálódva végleg elkallódott a marxista koncepciónak bennünket hevítő idealizmusa. A munkásság nem felszabadulást, nem a bér munka megszüntetését akarta, a munkásságnak egyáltalán nem volt egy tudatos lelki akarása – kényeret, nyugalmat akart a maga számára, ha rabszolgaság is az ára. A demokrácia tál lencséjéért a magyarországi munkásság el akarta adni az emberként felszabadulás jogát, a világmegváltás hivatottságát.

*

Az agitáció az első edőben szinte egészen meddő maradt. Miért a magyar munkásság kezdje, kezdjék a nyugati államok munkásai, ott a munkásság műveltebb, hatalmasabb mint nálunk agrárországban. Ha azt feleltem, hogy azért kell nekünk kezdeni, mert a legyőzött államok burzsoáziája ellenállásra képtelenebb, mint a győztes államok burzsoáziája – a felelet, ha egyáltalán volt a munkások részéről, az volt, hogy Németországra mutattak, ahol a spartakisták kísérletei testvérharcot idéztek elő. De ez nem a szeretet és testvéri szolidaritás érzésének, hanem a megfúto gyávaságnak az érve volt. Mert hogy mennyire nem élt bennük a szolidaritás, azt épp azon az emlékűnnepen bizonyították be, amelyet a Liebknecht Károly és Luxemburg Róza meggyilkolására a kommunista párt rendezett. Az Almásy-téren tartott emlékűnnepen alig egynéhány ezer főnyi munkás gyűlt egybe. Az ünnepélyt követő napon az újpesti munkások, akik előző nap a Liebknecht–Luxemburg emlékűnnepre átvonultak Budapestre, bejelentették, hogy visszatérnek megint a szociáldemokrata pártba. Az indoklás az volt, hogy „bebolondítottak bennünket az ünnepélyre és más munkások el sem mentek. Mért épp az újpesti Wolfner gyár munkásai legyenek ott mindenütt”. Hiába volt a bizonygatás, hogy mások is ott voltak, továbbá, hogy épp azért, mert a proletariátus az osztályöntudatnak oly alacsony fokán ál, a magasabb fokra jutottaknak demonstrálni és harcolni kell, hajthatatlanok maradtak, sőt határozatilag kimondták, hogy a gyárban többé mást, mint szociáldemokratát meg sem hallgatnak, be sem engednek.

Az MSZDP és a KMP csatározásai a Tanácsköztársaság előestéjén

Ekkor már nyílt harcra került a sor köztünk és a szociáldemokraták között. A munkástanács kizárta a kommunistákat, sőt egyes kommunista munkások ellen a szakszervezeti terror fegyverét: a kizáratást alkalmazta. A kommunisták oldalán állt a fokozódó munkanélküliség, a leszerelt katonák, a rokkantak, a munkások nagy tömegei azonban, nem utolsósorban azért, mert nem mertek a szakszervezetek és a párt terrorjával szembeszállni, bent maradtak a szociáldemokrata pártban. A *Népszava* és a *Vörös Újság* közt olyan gyűlölködő, becsmérlő, aljas hangú harc indul meg, amely az ellentéteket még inkább fokozta.

Míg a munkásság mind erősebben két táborra szakadt, azalatt a Dunántúlon szerveződött a klerikális-feudális ellenforradalom. A kormány erélytelenül szemlélte a történőket, hiszen a kormány polgári tagjainak nagy része titokban szimpatizált ezekkel a törekvésekkel és annál inkább, mennél veszedelmesebb méreteket öltött a kommunista agitáció. A szociáldemokrata párt azáltal, hogy a kommunistákat támadta, erősítette a reakciót. A *Népszava* a nemzeti köztársaságot magasztalja, külpolitikájában az antanttal való szövetséget hirdette és a wilsoni népszövetséget dicsérte. A polgári pártok és sajtójuk elragadtatással nyilatkoztak a szociáldemokrata pártról, dicsérték a munkásság fegyelmét és higgadtságát, mint a magántulajdon, a rend és béke legbiztosabb garanciáját.

A szociáldemokrácia munkája határt ért antifeudális, de magántulajdont

fenntartó és szaporító reformokban, forradalmisága pedig republikanizmusban élte ki magát. Szónokoltak és írtak az elmúlt rezsim szörnyűségeiről, a háború bűnöseiről, de csak azért, hogy a maguk uralmát, mely a főbűnös, a kapitalisztikus magántulajdon ellen nem tett semmit, dicsérik s nagyobb eredménynek láttassák, mint amilyen. De még a háború bűnösei ellen is alig történt valami. Törvényt hoztak ugyan a háború bűnösei ellen felállítandó törvényszékről, de a tábornokokat előbb futni engedték, és mikor már biztos volt, hogy azok veszélyen kívül vannak, akkor „megtettek minden intézkedést a gonosztevők kézrekerítésére.”

A kommunisták előtt kétségtelennek látszott, hogy még a [polgári] demokráciát is elsöprő ellenforradalom jó kilátással szervezkedik, ha a kormány a burzsoázia ellen irányuló nyílt intézkedésekre el nem szánja magát. Klerikális mozgolódásokról, ellenforradalmi katonai alakulatokról, az „ébredő magyarokról” mind sűrűbben érkeztek a jelentések. De a szociáldemokraták szükségképpen tehetetlenek voltak, mert a burzsoázia kezében maradt gazdasági hatalom ellen semmiféle rendelet és forradalmi frázis nem lehetett eredményes. A burzsoázia pénze ellenforradalmi fegyverré vált. Az ellenforradalom győzelme – így gondolkodtam tovább – jelenti a monarchikus, imperialisztikus Magyarország feltámadását, tehát az újabb háborút a területi integritás jelszava alatt. Az ellenforradalom győzelme pedig elkerülhetetlen, ha a munkásságot fel nem fegyverzik, a burzsoázia kezéből a gazdasági hatalom fegyverét ki nem csavarják. Ezt a tiszta proletárpolitikát követelte a kommunista párt.

Az én gyűlöletemet a [polgári] demokrácia ellen fokozta még az a nyilvánvaló tény, hogy a fennálló társadalmi rendnek embertelenségét, amelyet a háború leplezett le, tarthatatlanságának érzését, melyet az emberekben a háború oly elevenen keltett fel, hogy ezt a nagy benső energiát a demokrácia a maga kis keretekben mozgó vívmányainak tömjénezésével, frázisaival, melyek munkára, nyugalomra és megelégedésre intenek, elaltatja – és a jelek szerint minden menni fog tovább az eddigi utakon, ha megváltozott névvel is.

A kommunista párt a bosszúérzést, a nyomor feletti elkeseredést, minden emberi indulatot felhasználta a maga agitációjára.

Amikor kiadta a jelszót, hogy meg kell tagadni a házbérfizetést, köztulajdonba kell venni a házakat, Budapestet az osztálygyűlölet és a munkások között való testvérharc atmoszférája borította el. Azután nem lehetett Újpesten már népgyűlést tartanom, csak úgy, ha személyes védelmemre a szociáldemokraták ellen kommunista katonákkal kísértettem ki magam. A népgyűlések megtartását tervszerűen igyekeztek megakadályozni vagy legalábbis zavarkeltéssel lehetetlenné tenni.

*

Egy reggel – 1919. febr. 21-én – az utcára lépve óriási tömegekkel találkoztam. Piros zászlók alatt nagy izgalomban gyülekeztek. A *Népszava* egy élém bukkant példányából tudtam meg, mi történt. A vezércikk címe, óriási betűkkel szedve: Mozduljanak meg a proletártömegek!

A munkanélküliek az előző nap délutánján gyűlést tartottak, amelyen a kommunista szónokok hevesen támadták a burzsoáziával együttműködő szociáldemokrata pártot. Gyűlés után a tömeg egy része a *Népszava* ellen vonult és a Népszínház utcában kommunisták és rendőrök között fegyveres összeütközésre került sor. Az utcai harcban több rendőr életét vesztette.

Noha e véres tüntetés nem a kommunisták akaratából, hanem nyilvánvalóan mások hatása alatt történt, a pártvezetőség arra használta fel, hogy megsemmisítő csapást mérjen a kommunistákra, a „baloldali ellenforradalomra”. Mindegyik tömegek özönlöttek, akiket a szociáldemokrata párt hívott ki az utcára. Hátborzongatóan hatott a húsvágók szakszervezetének hatalmas botokkal felszerelt csoportja. A tömegben, mely az utcai harcban elesett rendőrökért halált és bosszút követelt a kommunistákra, a tömegben nyitott autón egy szociáldemokrata minisztert láttam. Akit felismertek, hogy kommunista, arra a tömeg révetette magát és véresre verte.

A déli lapok különkiadásában benne volt az események részletes leírása és a hír, hogy az elfogott kommunistákat félholtra verték a rendőrök.

Még aznap délután sikerült a bebörtönözöttek helyébe lépett, újonnan alakult központi bizottsággal az érintkezést megtalálnom. Az új központi bizottság intellektuelekből tevődött össze, akiknek nagy része azelőtt rezerváltan nézte az eseményeket és az üldöztetés hatása alatt vállaltak aktív részt a mozgalomban. Mindenkinek kijelölték a rejtekhelyét, nem kompromittált emberek – többnyire diákokat és diáklányokat – az egyes rejtőzők között összekötőszolgálatra osztottak be, egy gyanútlan helyen központot létesítettek, mely a rejtegetést és búvóhelyek felhajtását intézte. Etikai parancsnak éreztek minden mást feladni, hogy az üldözöttekkel cselekvően vállaljanak szolidaritást.

Újpest párttitkára illegalitásban

Az én rejtekhelyemül egy grófi palotát jelöltek meg.¹¹ Aki elvállalt, nagyon derék, jóindulatú ember¹² volt. Foglalkozására nézve villanyszerelő, a háborúban három tüdő- és két fejlövessel rokkant lett. Nem tudta foglalkozását folytatni, tehát házmester lett a gróféknál. Feleségével és két gyermekével a palota pincéjében lakott. Elkeseredett, beteg ember volt, állandóan merényleteken törte a fejét; engem, amennyire tudott, minden jóval ellátott. A grófék valamelyik birtokukon üdültek, a hely biztonságos volt.

Az óriási palotában rajtunk kívül senki más nem lakott, csak a grófnak egy öreg lakója.¹³ 25 éve szolgálta már a grófot, amikor velünk összebarátkozott. Lutheránus, öreg tót volt, áhitatos ember, aki mindig a bibliával járt-kelt. Mi kíváncsiaknak tartottuk, hogy őt magunknak megnyerjük, mert arra gondoltunk, hogy az egész palotát búvóhelyül használjuk fel. A házigazdánknak, akinek az öreg bibliássága sehogy sem tetszett, az is megfordult már a fejében, hogy eltegye a vén lakájt láb alól, ha nem lehetne „megagitálni”. Egészen biztosan tudom, hogy ezt meg is tette volna, éspedig azzal a tudattal, hogy helyesen cselekszik, mert a forradalom érdeke kívánja. (...) Szerencsére mégse került erre sor. Az öreggel eleinte ugyan nehezen ment, de egyre több érdeklő-

déssel hallgatott. Egyszer aztán az apostolok cselekedeteire mutatott: mindek köz vala. És jószágokat, marháikat eladják vala és osztják vala azokat mindeknek, mint a szükség mutatja vala – állott a szövegben. Furcsa ravaszkas mosollyal mondta, hogy ő vénségére, most rájött az igazságra. A bibliában benne van, amit a kommunisták akarnak. A mi emberünk lett. Néha ugratták az öreget a bibliás volta miatt, de én már akkor mindig megindultsággal néztem őt.

Gyűlölettől izzó, lázító, bosszút ígérő felhívások tömegét írtam és küldtem ki a városba rejtekhelyemről. Bibliás öregünk segítségével értekezleteket hívtunk össze és hajnalig tartó megbeszéléseket tartottunk. Az utcákon – mint nekem hírül hozták – az emberek borzadva olvasták véresszájú rölapjaimat, melyeket rokkant katonák és munkások ragasztottak ki éjszakánként a falakra. A rendőrség úgy próbált ellenük védekezni, hogy lekaparta őket. Erre egy elvtárs segítségével kitaláltuk, hogy rövid, keményhangzású mondatokat ki lehet vénsi – a szobafestők módján – és pirosan ráfesteni a házakra, villamosokra, bérkocsikra. Ez megmarad. És én szövegeztem: „Fehér terror ma – vörös terror holnap!”, „Reszkessen a burzsoázia!”

A feszültség a tetőfokát érte el. A leszerelt altisztek teljesíthetetlen, de fenyegető követelései, a munkanélküliek tüntetései, a nyomdászok, a szabómunkások sztrájkja, minden a döntés pillanatának közeledésére vallott.

Jegyzetek

¹ Az ifjú Sinkó a *Má*-ból kivált György Mátyással, Révai Józseffel, Komját Aladárral és Lengyel Józseffel, valamint a szocialista mérnökök radikális mozgalmából hozzájuk csatlakozó Hevesi Gyulával az *Internationale* c. folyóiratuk kiadásának előkészítése közben lett a KMP alapító tagja.

² Többesszámú utalás a szerző legfőbb akkori példaképének, Lukács Györgynek forradalomhoz vezető útjára.

³ Az emlékiratírónak e megállapítása némi túlzást is tartalmaz; az *Internationale*-ban megjelent tanulmányai ugyanis arról tanúskodnak, hogy a forradalom és etika viszonya már ekkor, a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt is foglalkoztatta, de ezt a viszonyt akkoriban egy sajtósági osztályharcos érveléssel konfliktusmentesnek, illetve csupán burzsoá problémának minősítette.

⁴ Némiképpen szintén elnagyolt önkritika; az *Internationale*-ban közölt Sinkó-tanulmányokon nyomot hagyott ugyan a „vulgermarxizmus” és a történelmi materializmus „legrosszabb értelmezése”, ám közel sem olyan mértékben, ahogy ezt az emlékirat szerzője két év távlatából felidézi.

⁵ Sinkó közvetlen háborúélményének, antimilitarizmusának és pacifizmusának első megőrződött dokumentuma egy kis formájú jegyzetfüzet, melyet 1917. november 24-i frontra indulásakor vitt magával Bukovinába. (Vö. *Ember a forradalomban, ember a soron kívül* c. könyvünk Antimilitarizmus, avagy az első lépés a forradalom felé c. fejezetével.)

⁶ A Károlyi-forradalom hadügyminiszterének szállóigévé lett jelszava.

⁷ A magyar irodalomtörténetírás sokáig kihagyta Sinkót az *Internationale* alapító tagjai közül, s ily módon mintegy kirekesztette abból a mozgalmi szerepkör-

ből is, amelyet elsőként József Farkas tulajdonított e folyóiratnak a „*Mindenki újakra készül*” c. szöveggyűjtemény előszavában: „... a proletárforradalmat készíti elő, ez a legfőbb sajátossága a polgári demokratikus forradalom idején. (...) elméleti okfejtéssel, a gondolatnak széles ablakot táró tanulmányokkal segítette elsősorban az *Internationale* a munkásosztály, a tömegek forradalmasodását s mutatott utat a proletárforradalom irányába.” – A folyóirat első négy (1919. január–februári kettős) száma arról tanúskodik, hogy a Hevesi Gyula és Komját Aladár szerkesztésében megjelenő lapban e forradalmasító hatás érvényesítésében az ifjú Sinkónak is jelentős szerepe volt: Hevesivel és Révaival ő írja az elvi-politikai tanulmányokat, míg Lengyel József egyáltalán nem, György Mátyás csak egy kisebb cikkel, Komját pedig két verssel szerepel. – Az *Internationale* elindításának anyagi fedezetét egyébként Sinkó Ervin későbbi élettársa, Rothbart Irma biztosította a Hevesi Gyulával kötött álházasság révén szerzett „hozománnyal”, ahogy ezt majd az Optimisták is megörökíti.

⁸ Sinkó itt emlékezetből idézi/parafrázálja az *Internationale* programcikkét, amely voltaképp a *Kilencszáztizenhét* címen 1917 decemberében a „Ma-szakadárok” által kiadni szándékozott folyóirat programcikkének szó szerinti átvétele volt. Sinkó idézete nyelvilag nem, de tartalmilag meglehetősen pontos: „Mindent le akarunk rombolni, ami tudományban és irodalomban útjában van 1917 gondolatának. Fejlesszük, kiszélesítjük, tovább építjük 1917 megkezdett művét (...) Helyet adunk mindenkinek a rombolás munkájánál, minden új törekvésnek, – próbálkozásnak és kísérletezésnek is –, amely az emberiség szellemi, etikai és anyagi felszabadításának célját becsületesen szolgálja akarja” – hirdette az *Internationale* első száma a *Kilencszáztizenhét* előfizetésre felhívó programját idézve, hozzáfűzvé, hogy azóta „sok esemény és változás történt, de ezt a programot még mindig nem haladta túl az idő. Ma is ezt valljuk a magunkénak!”

⁹ Az emlékirat e tézisével bezárólag Sinkó Ervin – ugyancsak emlékezetből – az *Internationale* első két kettős számában közölt Hevesi-tanulmányok (A kommunista világforradalom gazdasági és műszaki szükségszerűsége; A termelés azonnali kommunizálásának műszaki lehetősége, gazdasági és jogi kiviteli feltevése; A kommunista „Internationale”), illetve az ugyanott közölt Révai-cikkek (A pacifizmus kritikája; Az európai átalakulások kritikája), továbbá Lenin Kautsky-bírálat (A proletariátus diktatúrája) néhány alapvető tézisé, illetőleg a saját tanulmányaiban (A szociáldemokrácia kritikája; Tömegkultúra és kommunizmus; Burzsoázia és kommunizmus) kifejtett gondolatokat parafrázálja.

¹⁰ Az eredeti megnevezésében tudományos és irodalmi folyóirat ötödik, 1919. márc. 5-i száma immár „kommunista folyóirat” jelzéssel látott napvilágot; kiadója a Kommunisták Magyarországi Pártja, felelős szerkesztője Komját Aladár, a szerkesztőbizottság tagja pedig Hevesi, Komját, Kun Béla, Lukács György és Rudas László volt. – Mielőtt a KMP hivatalos orgánumává minősült volna, az *Internationale* 3–4. számát – forradalmi radikalizmusa legnyilvánvalóbb bizonyosságaként – a polgári-demokrata hatóság elkobozta. „Az »Internationale« február elején megjelent 3. és 4. számát csak nagy késéssel juttathattuk olvasóinkhoz, legnagyobbreszt gyűrött, sáros példányokban. A »népkormány« ugyanis közvetlenül a megjelenés után elkobozta összes példányainkat, mégpedig ezúttal a »demokratikus formák« teljes mellőzésével. Minden végzés, hivatalos eljárás nélkül, egyszerűen betörték kiadóhivatali helyiségünkbe és elkobozták az összes lapokat, hogy aztán a toloncház udvarán

szétszórják a hóba, sárba. Csak harmadnapra látták be a demokrácia prédikátorai, hogy az ő számukra még az ilyen diktatórikus módszerek sem biztosítják, hogy a rájuk nézve kellemetlen igazságokat a tömegek fel ne ismerjék, és visszaszállították a lapokat” – tudósít az elkobzásról az immár pártorgánummá lett *Internationale* 5. száma.

¹¹ Az itt kezdődő leírás szépirodalmi transzformációját vö. az *Optimisták* köv. fejezeteiben: Kozma György levelet kap; Kóczián, Kozmáék és az Almásy téri kudarc; A grófi palotában; Janó bácsi konspirál és újságot olvas.

¹² Az *Optimisták* Kozma Györgyének prototípusa.

¹³ Az *Optimisták* Janó bácsijának modellje.